

Narodnoosvobodilni boj na Primorskem se je začel že leta 1918

Ko je italijanska kraljevska vojska po prvi svetovni vojni zasedla našo Primorsko, je obljubljala Slovincem in Hrvatom vse narodne svoboščine, gospodarsko blagostanje itd. To so bile seveda samo taktične obljube, ki naj bi naš narod odvrnile od uporniškega gibanja in od težnje k priključitvi k Jugoslaviji, v kateri so naši ljudje videli svojo lastno državo. O teh obljubah je ohranjenih več letakov, ki jih je takratna italijanska vlada razširjala med ljudmi. Težnja po asimilaciji našega ljudstva pa se je pokazala že takoj po zasedbi, le da je bila ta težnja še zelo previdna in taktična, preračunana na daljše obdobje. Naše ljudstvo je tedaj odgovorilo z neštetiimi organizacijami vseh političnih smeri, s pomočjo katerih naj bi ohranjevalo narodno zavest. Samo Zveza kulturnih društev v Gorici je imela pod svojim okriljem 72 društev, ki so bila raztresena po vsej Goriški, k njim pa moramo prišteti še nekaj drugih organizacij, ki so delovale več ali manj samostojno. Približno toliko je bilo tudi klerikalnih organizacij, število levičarsko usmerjenih organizacij pa je bilo nekoliko manjše in so bile predvsem v industrijskih centrih. Nastop fašizma je brutalno prekinil delovanje teh organizacij in hotel kratkomalo izbrisati z zemljevida slovenski in hrvaški življenj. Že samo raba izraza "Slovenec" je bila protizakonita in samo v nujnih primerih so italijanske oblasti uporabljale izraz "allogeno". Tako popolnega genocida, kakor si ga je fašizem izmislil nad našim narodom, zgodovina do nastopa fašizma verjetno ne pomni. Na teror je bilo treba odgovoriti s terorjem. Pri tem je bila glavna na-

loga dokazati svetovni javnosti, da smo Slovenci še vedno na tem ozemlju in da zahtevamo svoje narodne pravice. To je rodilo tajno organizacijo TIGR. Ime je okrajšava besed Trst, Istra, Gorica, Reka. Vse naše organizacije so bile sicer zatrte, toda člani so ostali in so začeli delovati tajno.

V svojem kraju so si ustvarili okrog sebe skupino zanesljivih ljudi, med katerimi mnogi niso niti vedeli, da delajo za neko organizacijo. Danes je težko reči, koliko je bilo tigrovcev. Vodilnih, tistih, ki so vedeli za ime, je bilo na Goriškem morda kakih sto. Sicer se pa nismo niti med seboj poznali, ker je imel vsak stik le z ožjim krogom. Število pomočnikov organizacije je bilo seveda mnogo večje. Lahko rečem, da so bili tigrovci skoraj vsi naši zavedni ljudje, ki so dolgih 25 let nudili okupatorju tak odpor, da se moramo danes temu ljudstvu, ki nam je kljub nezaslišanemu terorju ohranilo našo slovensko zemljo, samo čuditi. V vsakem kraju je bilo le po nekaj izdajalcev, ki so se popolnoma predali fašistom. Teh smo se znali izogibati, ker jih je naše ljudstvo dobro poznalo in se jih je izogibalo kakor garjevih ovc. O politični orientaciji se ni govorilo niti spraševalo. TIGR je bila odporiška narodnoosvobodilna organizacija v najširšem pomenu.

Naj povem, kako sem sam postal tigrovec. Bil je to v času, ko je naše kraje obiskal zloglasni urednik "Popolo d'Italia" Verginio Gayda, ki je pisal reportaže o naših večjih krajih pod vzdevki "Idria italianissima, Postumia italianissima..." TIGR mu je začel odgovarjati na naslov "Popolo di Trieste", ki je njegove članke objavljal vzporedno in pri katerem je

bil Gayda tudi gost. V Renčah smo imeli tedaj pri nekem našem kmetu pisalni stroj, da bi nas po črkah fašisti ne odkrili. Odgovore je pisal Zor-ko Jelinčič s šifro. Z Radom Humarjem pa sva jih morala pretipkati in pre- pisati na stroj v Renčah. Pisma sva skrivaj oddajala v poštne nabiralnike v raznih krajih, da bi nas ne izsledili. Ko sem nekoč poskušal Jelinčiče-vo pisavo, sem naletel na podpis TIGR in ga vprašal, kaj to pomeni. Za- smejal se mi je in mi rekel, da je to tajna organizacija, ki ji pripadam že dalj časa. Več nisem spraševal, ker takrat nismo imeli navade kaj več vpraševati. Gayda je končno odgovoril v članku na naša pisma. S Humarjem pa sva se bila nekako naveličala teh nevarnih poti v Renče, zato sva zad- nje pismo prikrojila po svoje. Prav grobo sva ob koncu pripisala, da smo Slovenci siti njegovih laži, zato naj si kar hitro pomaga v svojo domovi- no, ker mu bo sicer naša organizacija pomagala v pekel. Zaleglo je: Gayda je kar hitro odpotoval v Milano. Pozneje sva to zadevo povedala tudi Je- linčiču, ki se je široko nasmejal, čeprav ni imel te navade.

V naši deželi je bilo izvedeno marsikatero teroristično dejanje, za kate- rega vodstvo niti ni vedelo. Tako je na primer gorel otroški vrtec v Tol- minu in smo šele pozneje izvedeli, kdo ga je zažgal. Bil je to tigrovec, za katerega bi rekel, da "ni bil registriran".

Prav gotovo je, da so v Tigru sprva igrali glavno vlogo narodnjaki. Takoj so odpadli najbolj zagrizeni klerikalci, ki se s terorjem niso "načelno stringjali", počasi so odpadali tudi liberalni "narodnjaki", ker je bila ta- ka borba zanjihove osebne koristi prenevarna, v organizaciji pa so dobi-

vali vedno večjo moč in veljavo napredni levičarski elementi in tudi partijci, ker je postajalo vedno bolj jasno, da s samim narodnjaštvom ne bomo prišli daleč.

To je doba, ki nam je dala sorazmerno zelo malo narodnih izdajalcev in odpadnikov, doba, ki nam je dala mnogo narodnih junakov - Gortana, Bidovca, Marušiča, Valenciča in Milosa ter Gropajca, Bajca in Zorka Jelinčiča!

V zvezi s polemiko v Goriških srečanjih naj povem, da je Zorko Jelinčič vse svoje življenje posvetil svojemu primorskemu narodu in svojemu ljudstvu. Zanj je prenesel vse zapore, zanj je bil vedno pripravljen tudi umreti. In zanj je umrl, saj se je izčrpal in nakopal bolezen v zaporu. Iz Gravine je prav kmalu našel pravo pot k partizanom v Bariju in nato v prvi Pokrajinski narodno osvobodilni odbor za Slovensko Primorje. Po osvoboditvi je ostal zvest svojemu ljudstvu in prav do zadnjega delal za njegove koristi.

In kaj je dala Idrija temu boju? Mnogo tigrovcev in - kar je najbolj zanimivo - prav iz vrst komunistov, ker je bila ta organizacija prav v Idriji zelo močna.

Vendar po tridesetih letih še vedno nimamo prave slike o tem času, ki je bil po svoje prav tako junaški kakor NOB. V zgodovinskih učbenikih ta doba ni opisana.

Verjetno je vmes nemarnost, nerazumevanje in neodločnost naših zgodovinarjev. Nekoliko krivde pa nosijo tudi tisti, ki so šele septembra 1943 preoblekli srajce in se danes bojijo, da bi njihova slava nekoliko obledela, če bi kaj več pisali o tem obdobju.

Mislím, da se narodnoosvobodilna borba nekega naroda začne takrat, ko okupator zasede njegovo ozemlje. Ker je okupator zasedel našo Primorsko leta 1918, se je tu borba začela tega leta.

Virov za to zgodovino je sicer dovolj, mislim pa, da se zgodovinarji nekoliko bojijo dati pravo oceno teh bojev in jih pravilno ovrednotiti, ker obstajajo še nekatere načelne nejasnosti. To obdobje torej čaka močnega in vplivnega zgodovinarja, ki bo stvari postavil na pravo mesto.

